

Anyanyelvünk Európa

GYÖRFFY MIKLÓS

1942-ben született Budapesten. Az ELTE BTK magyar-német szakán végzett, jelenleg az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék docense.

Anyanyelvünk Európa — így szól a szerkesztőségi felhívás kissé, talán szándékosan, homályos címe, amelyet többféleképpen is lehet érteni. Így, kijelentő formában mintha azt mondaná: anyanyelvünk nemsokára Európa lesz, európaiul fogunk beszélni, akármit jelentsen is ez. Tessék megmondani, ki mit szól ehhez. De ha hozzáteszünk a fenti kijelentéshez egy kérdőjelet, akkor az már mindjárt másképp érthető: lehetséges, hogy anyanyelvünk Európa lesz? Azaz nem a magyar? Így lesz csakugyan? Te mit szölsz ehhez? Fogjunk össze, és akadályozzuk meg?

De másképp is lebegtetett értelmű a cím. Az anyanyelven az anyanyelv értendő-e, vagy valami más? Esetleg az a bizonyos „európiaság”, amelynek imamalomszerű ismételtetésétől olyan sokan kapunk már kiütést? Megmondaná akkor végre valaki pontosan, mi az a bizonyos európaiság, amelynek mi, elismerem, még nem felelünk meg teljesen, de mindent megteszünk azért, hogy mielőbb megfeleljünk.

Én most itt a magam számára a címben sugallt kérdést úgy értelmezném, hogy mi lesz a magyar nyelvvel az egységesülő Európában, ahol ez a magyar nyelv nyilván csak erősen hátrányos helyzetű kisebbségi nyelv lehet. Igen, lehet, hogy az történik majd vele, mint ami a határon túli magyar kisebbségek nyelvével történt (történik): a domináns többség be akarja majd olvasztani. Lehet, hogy a „Fő utca” névtábla alá — vagy fölé? — egyszer majd ki kell írni: „Main Street”, vagy hogy a használt áruk boltjának ez lesz a cégére: „Second Hand Shop”, köszönni pedig úgy kell: „Helló!”. Hogy ez már most így van?

Itt perszt megint fölmerülhet az a kérdés, csakugyan egységesül-e Európa, és ha igen, mit jelent ez valójában. De ez is olyan kérdés, amelytől most megtartóztatnám magam, ma már jól fizetett hivatalnokok egész serege foglalkozik vele, én mint rosszul fizetett filozopter nem fogok ötleteket adni nekik. Induljunk ki abból, hogy a nyelvek egységesülésének minden nyegle majmolás és provinciális stréberkedés ellenére egyelőre nincs sok jele.

Kétségtelen, a jövőendő Európa hivatalos nyelve az angol lesz. Ez nagyjából eldőlt.

A jövőendő Európa minden polgárának tudnia kell majd angolul. Hogy így mi lesz a különbség az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok között, az még nem világos, de majd csak lesz valami. Hogy maguk az angolszászok mit szólnak ehhez, mit

szólnak majd ahhoz, hogy magyarok, spanyolok, szlovének, dánok és lettek miként beszélnek egy olyan „egyen”-angol nyelven, amely számukra, legalábbis a maradék literátusabbja számára, maga a borzalom, az legyen az ő gondjuk. Nem mintha nem volnék szolidáris velük, nem érezném át megvetésüket, de hát kellett nekik világnyelven beszélniük.

Mik tehát a mi magyar anyanyelvünk esélyei az anglicizálódó közös Európában?

Számomra ezt jelenti valójában a szerkesztőség kérdése. A választ erre végeredményben az fogja megadni, hogy kell-e nekünk, ennek a kaotikusan kevert népességnek itt a Kárpát-medencében az a valami, ami végképp csak a miénk, és ami szorosabb kapcsolatot teremt köztünk, itt élők közt, mint bármi más. Az európai egységesülés, sőt azon túl a globalizáció előbb-utóbb valószínűleg szinte mindent el fog venni tőlünk, mindent el fog tüntetni, ami itt egykor helyi jellegzetesség volt, és amit a magunkénak éreztünk és talán érzünk is még, de az biztos, hogy a nyelvvel lesz a legnehezebb dolga. El fog tűnni (sőt már el is tűnt) a magyar falu, el fog tűnni, talán néhány turisztikai rezervátumnyi belvárostól eltekintve, a magyar vidéki kisváros, de az anyanyelv még ellenáll. Nem vitás, súlyos károk érték már, és e páratlan kincs birtokosa, a magyar nép nem kíméli. Tőle telhetőleg mindent megtesz, hogy ettől a kincsétől is megszabaduljon, ne kelljen többé nyelvtant, helyesírást, fogalmazást, stilisztikát tanulnia, magyar nyelvű észjárással és költészettel bajlódnia, de a nyelvet nem olyan könnyű lerombolni, mint a városokat és a tájakat.

A szókincs a legsebezhetőbb. Sorolhatnánk vég nélkül a példákat, hogyan szorít ki jól bevált régi magyar szavakat egy-egy olyan euroamerikai hibrid, amelynek szemfényvesztő angolos külseje azt az érzést kelti használóiban, hogy mást és valami korszerűbb dolgot jelent, mint a lehetséges magyar megfelelői. Egyik kedvencem a „feeling” (lásd például „Pepsi-feeling”), amely többek közt a Magyar Narancsban kíván úgy hatni, mint olyan tárgy vagy árucikk, amely az éppen divatos design szerint készült. A „top”-on nem lehet akárki, például az, aki a csúcsponton is lehetne, a „top”-on csak az lehet, aki életformájával, anyagi helyzetével, megfelelő fogyasztási szokásaival erre rászolgál. Különösen persze a cégek, üzletek, vendéglők, szórakozóhelyek elnevezésében hódít a „top”-ra kapaszkodók bunkósága, úgyhogy ha az ember járja az utcákat, a várost és az országot, akkor a feliratok láttán már most „Európában” érezheti magát: bóvli-Európában.

De a szókincs egyben a nyelv legvirulensebb rétege is. Megjelent nemrégiben egy hallatlanul érdekes vaskos könyv, amely az 1997-es év sajtójában felbukkant új magyar — vagy félmagyar — szavakat, többnyire persze összetételeket szedte szótárba. Elképesztő tömegben hemzsegnek itt az új szóelemények és szószörnyek. És ha hallgatjuk az utca emberének beszédét, vagy olvas-

suk a mai magyar próza némelyik teremtő képzelettel megáldott szerzőjét, nemigen érezhetjük úgy, hogy pusztul a magyar nyelv. Kétségtelen: „romlik”, legalábbis a nyelvőrök tiszteletreméltó és szükséges mércéjéhez képest, de talán olykor még ez a romlás is valamiféle rejtett magyar nyelvi logika szerint történik. A magyar nyelv nyelvtana, szóképzési szabályai és lehetőségei — más nyelvekéhez hasonlóan — a nyelvet anyanyelvükként elsajátító emberek életének olyan talapzatát alkotják, mint más vonatkozásban az anyaföld, a szó legszorosabb értelmében: az ország domborzata, hegy- és vízrajza, a kőzet- és talajrétegek. Ezek is szennyezhetők ugyan, de alapvető fizikai állagukban egyelőre mégis maradandónak tűnnek. Hogy képesek-e továbbra is az életet szolgálni, az nem biztos, de holtukban is itt lesznek, megmaradnak: a Gellérthegy és a Kékes a helyén marad, a Duna és a Tisza medrében továbbra is fog folyni valamilyen cseppfolyós anyag, az autópályáknak ezentúl is le kell győzniük a terepviszonyok érthetetlen és fölösleges szeszélyeit.

Kérdés persze az is, a magyar nyelv kell-e nekünk, és nem lesz-e célszerűbb mindjárt az angolt megtanulni helyette, de azért ennek általános elterjedésétől talán még nem kell tartani. Tartani inkább attól lehet, hogy maga a nyelv válik fölöslegessé, akár a magyar, akár az angol, legalábbis abban a rendkívül összetett és rugalmas formájában, amilyennek eddig ismertük, használtuk és szerettük. Az elektronikus jelátvitel, a digitalizálódás rohamos térhódítása azt a benyomást keltheti, hogy az írott és beszélt nyelv nehézkes és pontatlan, lassú és következtelen, használata fölösleges fényűzés, a növekedés és a haszonszerzés mindenekfelett való célja érdekében le kell mondani róla. A számítógépben és az interneten például csomó dolgot sokkal egyszerűbben és egyértelműbben lehet ikonokkal jelölni, mint szavakkal. Az egyezményes — „EU-konform”(!) — ikonok a hétköznapi életünkben is egyre terjednek, közeledni nélkülük már egyáltalán nem lehetne. A televízió pedig szakadatlanul ontja a képsorokat, ma már előbb tanulunk meg képeket, mint írást olvasni, és a képek „olvasásának” könnyű öröme egyre inkább leszoktat bennünket a szavak és mondatok olvasásának „nehezebb” örömeiről.

Az olvasás tanításával ma már nemcsak az általános iskolai tanítóknak gyűlik meg a bajuk, hanem a bölcsészhallgatókat irodalomolvasásra rábírní akaró egyetemi oktatóknak is. Azt tapasztalják, hogy az egyetemisták számára az olvasás megpróbáltatás, szenvedés. Az irodalomszakos egyetemi hallgató is többet jár mozi- ziba, többet néz televíziót, többet hallgat zenét, mint amennyit olvas. És azért is esik nehezebbre az olvasás, mert nem tud rendesen olvasni. Nem tanulta meg, nem életszükséglete, nem életeleme az olvasás, gyerekkorában nem falta a könyveket, mint azok az elődei, akiknek még nem is lehetett volna más időtöltésük.

Mindez persze nemcsak nálunk van így, hanem abban a bizonyos Európában is, amely felé igyekszünk. Ugyanakkor ehhez az

Európához nem tartozik-e hozzá még így, ebben az analfabetizálódó korában is, a kulturális és ezen belül a nyelvi hagyomány kikezdehetetlen tekintélye és befolyása? Az „európai anyanyelvnek” mint kultúrának ugyanis elidegeníthetetlen része a mindenkori anyanyelv kultúrájának tisztelete és ápolása. Az volt legalábbis, és talán az még ma is. És bár a hagyományos anyanyelvi és irodalmi kultúrát a nyugateurópai országokban is komoly veszély fenyegeti a globalizált médiaipar felől, szerény tapasztalataim szerint itt még jelentős intézményes és pénzügyi erőök állnak a másik oldalon is. Annak a bizonyos „európai anyanyelvnek” a szellemében egyetemek és könyvtárak, alapítványok és könyvkiadók, kulturális központok és színházak, kormányzati intézkedések és helyi kezdeményezések sora igyekszik érvényt szerezni a francia, az angol, a német, az olasz stb. anyanyelvi kultúrának. Nem ők a média sztárjai, nem ők formálják a tömegízlést, de jelen vannak, működnek, és elvesztett területeket néha talán vissza is szereznek, mint ahogy a környezet tudatos magatartásnak köszönhetően a környezetpusztítást is fel lehet már néhol tartóztatni. Jelenválóságuknál és hatékonyságuknál is lényegesebb azonban, hogy ha meggyengülnének vagy eltűnnének, azt nem tűrné el az a citoyen-polgár, akinek csakugyan anyanyelve, sőt erkölcsje Európa. Párizsban, Berlinben, de talán egy holland vagy dán kisvárosban sem lehetne valószínűleg bizonyos intézményeket anélkül bezárni vagy ellehetetleníteni, hogy a civilkurázi meg ne akadályozná. A kultúra minimumára nézve konszenzus van, melyben, ha másért nem, sznobságból a helyi cápa is osztoznak.

Nálunk mára csaknem teljesen eltűnt az agresszív és primitív tömegkultúra ellensúlya. Az egyetemek, kiadók, tudományos intézetek, múzeumok, könyvtárak nemcsak azért agonizálnak, mert nincs pénzük, hanem azért is, mert nincs rájuk szükség, kivéve egy elenyésző kisebbség igényeit, főleg éppen azokat, akik ezekből az intézményekből szeretnének szerényen megélni, mert a hozzájuk fűződő tevékenységhez értenek. Ma egy magyar kisvárosban, de Budapesten is minden további nélkül be lehetne zárni egy színházat, múzeumot, tanszéket, megszünhetnének jónévű kiadók, folyóiratok, mert legfeljebb azok tiltakoznának és siratnák őket, akik a betevőjüket vesztik el velük. Hasonló veszélyben van a legtöbb ilyen kulturális intézmény egyik fő munkaeszköze és persze mindannyiunk kulturált, választékos, kifinomult kommunikációjának médiuma: az anyanyelv. Nem a többiektől, nem a nyelvőröktől és nem a nyelvrontóktól, nem az íróktól és nem a popsztároktól, nem a nemzeti magyaroktól és nem a liberális kozmopolitáktól függ tehát, hogy az anyanyelvünk éppen attól lesz-e európai, hogy megmarad magyarnak, hanem tőlünk magunktól. Hogy nekünk magunknak, saját lelki és szellemi higiénénk érdekében szükségünk lesz-e rá.